

Герои и характери в повестта „Изгубена Станка” от Илия Р. Блъсков

Звезделина Братанова

Resume: *Heroess and Characters in "Izgubena Stanka" by Ilija Bluskov. The article presents the ideas of the writer for the transformation of man into a hero. Manifestations of human author recreates through the particularities of individual character. When a person accepts its debt for the freedom of personal choice, then the circumstances did not become an obstacle for him.*

Key words: *heroes, characters, choice, honor, dignity, nobleness, courage*

ВЪВЕДЕНИЕ

Повестта "Изгубена Станка" на Илия Рашков Блъсков е непосредствен израз на впечатленията на автора от живота на българите от средата на XIX век. За Илия Блъсков делото на учителя и делото на писателя са неразривно свързани, защото така се изпълнява най-пълноценно дългът към народа от страна на книжовника, радетел на българската просвета и култура. Съдбата е белязала творческата дейност на писателя, защото го среща с герои и събития, родени от самия живот. Известен е фактът, как Блъсков получава готова първата концепция на своята повест: „Чудесен случай дойде да помогне на това ми желание. През Великите пости (1863) в една тъмна нощ дойде при духовника – изповедник (който обитаваше под моята училищна стая) един странен човек, за да се изповяда. [...] На другият ден полюбопитствах да науча от духовника що за човек бе той [...] Въпросният изповедник се именуваше Жеко или Жельо. Едва сполучих да го намеря; той се криеше, понеже бил разбойник. Довери ми се; изказа ми цялата истина по откраднатата мома от татарите на име Станка и после избавена от същия него [...] Залових се за работа: аз писвах, Войников поправя...” [1] Така разказът на хайдутина Жельо се превръща в основа за сюжета на първата Блъскова повест. Този литературноисторически факт свидетелства за условията, в които първите български белетристи от епохата на Възраждането създават своите творби. Както отбелязва Николай Аретов в своята книга „Българското възраждане и Европа”: „Поне три са важните общи особености на първите повести – желанието да се представят достоверни, реални сюжети, разигравачи се в българска среда, и широкото използване на мотива за нещастната фамилия.” [2] Ето как заглавието на Друмевата повест „Нещастна фамилия” се превръща в смислопораждаща метафора за живота на българите в средата на XIX век. Тази художествена формулировка е уловена и от Илия Блъсков. Тя настойчиво присъства и в „Изгубена Станка”, и в „Злочеста Кръстинка”, и в „Пиян баща, убиец на децата си”. Първите белетристи използват мотива за нещастната фамилия, защото той „се ражда” от действителността на робството, в която присъстват множество човешки драми. Според Н. Аретов: „Тъй като разглежданият мотив очевидно не е единствената възможност за пресъздаване на робството, логично е да се потърсят и други причини за неговото едновременно използване от няколко автори. Те несъмнено крият и в единната не само за тримата белетристи (В. Друмев, Ил. Р. Блъсков и Л. Каравелов – в с. м. – Зв. Б.), но и за читателите им представа за литературата, в закономерности на литературния процес, а и в характерното за епохата световъзприемане.” [3]

Така въвеждането на реалността в художествения текст се превръща в начин за въздействие върху възприятията на българина. Нещо повече – в „Изгубена Станка” Блъсков моделира не само сюжета, но и характерите на героите чрез смислопораждащата роля на мотива за нещастната фамилия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Как писателят представя своите герои и техните характери в „Изгубена Станка“?

В художествено отношение героите от повестта притежават ясна етична ориентация. Тя се моделира от отношението им към злото в света. Ако отвличането на Станка се възприема от нейните близки по кръв и вяра като посегателство върху човешките ценности и върху естествения ход на живота, то грабването на девойката от татарите е показано от автора като знак за житейските ценности на варварите. За татарите това е начин на живот, за българите опазването на сакралната домовитост на света е смисъл на съществуването им.

Повестта разполюва ценностно света на две. Светът на доброто събира герои като Жельо, Никола, Петър, Васил, дядо Иван, Станка, Неда, милостивите шуменци. За тези герои любовта към ближния не е само идея, а порив на сърцето, който прераста в действена добродетел. Всеки един от тези герои е изправен пред избор, и то съдбовен – дали да се бори срещу обстоятелствата или да притихне в моралните низини. Писателят представя душевността на тези герои по начин, който внушава идеята за силата на човеколюбието въпреки жестокостта на времето. Поставяйки героите в драматичния контекст на злото, Блъсков загатва, че никой не е защитен от него, но не всеки може да се бори с чувство и разум срещу злините в света. Така героите освободители – Жельо, Никола, Васил и Петър – възстановяват написания закон за чест и право. В тези ситуации те разкриват героичното в своите характери. Присъщо за тези мъже е да бъдат доблестни защитници на справедливостта. В техния свят място за насилници и страхливци няма. Интересно е художественото решение на писателя да представи Васил и Петър (т. е. брата и любимия на Станка) редом до хайдутите Жельо и Никола. В главите „Подвиг“ и „Приготовление“ четиримата са изобразени в ситуация на висока нравственост – благодарните шуменци запознават Петър и Васил с Жельо и Никола.

Как доблестта се превръща в морален критерий? Думите на шуменските първенци са израз на етичната оценка на обществото за смелостта на героите:

- Като е тъй - казаха гражданите, - кажете сега в какъв керван и от какво може се позна къде са жените?

- Ето от какво - отговори Петър, - аз се научих, че сега всичките татари се сбрали и вървят в един керван; колата, дето е Станка и булката, върви всякога с други шест кола, без да се дели от тях. Тази кола е средната и е покрита с пъстра черга и се вози от пъстри черни млади волчета. В тия кола са те; заедно с тях седи една дебела татаркиня.

- Още по-добре ако искате да се уверите - продължи Петър, - вие ще видите младо едно високо черно татарче с кон, въроръжено добре, то се не дели никак от колата; винаги се оглежда на четири страни и с пушка в ръце пази лежа си. Това татарче отне милата сгоденица, то уби с ножа си нейната клета майка, след като измъкна из ръце ѝ нейната драга дъщеря, с него ще вие първо да се срещнете, с него ще се борба борите, а ако го навиете, всичко тогава е свършено. Това е, което мога да кажа за кервана. Вървете и бог да ви е на помощ.

- Петре, дайте на тия хора сега малко харчлък - продумаха няколко от гражданите, - че то е тяхна работа.

Петър извади изпод опаса си дълъг мешинен кемер и изтърси няколко зърна жълти жълтици и ги спусна в шепата на Желя.

- Сбогом, господари, а вие, братя, бъдете спокойни! - казаха Жельови и излязоха.

- Господари граждани, сполайме ви за всичко, що се по трудихте! - произнесе Васил. - Нека господ, братя, ви заплати за доброто.

- Нищо, нищо, юнаци, тук господ да помогне да се отърват вашите злочести младинки и то ще бъде най-голямата за нас радостна заплата.

- Останете си сбогом! - казаха Петър и Васил и си излязоха.

- Сбогом, юнаци. Те заминаха, а гражданите останаха да си приказват. - Видите ли сърце и любов! - умилно каза старецът - домовладиката, като гледаше подире им.

- И ще видите, че тия юнаци няма да оставят работата на Желя и Никола.

- Клетите! - каза старият, като въздъхна.

- Бедни българи! - повтори друг.

- Страдаят сиромасите! - потвърди трети и един по един си отидоха всеки у дома.[4]

Интересно тълкуване на тази част от повестта предлага Н. Аретов в своята книга „Национална митология и национална литература“: „И този втори опит за легално действие не успява, но местните първенци свързват роднините на похитената с „тайните хайдутеги“ Жельо и Никола. Те се оказват подходящите хора, характерните за вълшебните приказки всесилни **помагачи**, необходимите водачи и заместители в процеса на инициацията. Въпреки съзнателно градената атмосфера на патриотично съчувствие и взаимопомощ сред българите помагачите се заемат с делата на страдалците срещу заплащане, което е споменато с половин уста.” [5]

Добрите, от своя страна, могат да бъдат класифицирани според особеностите на своите характери. За тях определящите черти са *българин* и *християнин*, но всеки един притежава отличителни белези, които изтъкват определящото в характера. Например дядо Иван, бащата на похитената девойка, е изграден в духа на културната традиция, свързана с идеята за мъдрия старец, за добрия човек, който приема съдбата си смирено и търпеливо. В неговия характер присъства трайно смиреното благородство на бащата, който остава без дом, без съпруга, а децата му са разпилени от злото. Край него е само най-малкият син, който го подкрепя. Ясна е тенденцията на автора да внуши мисълта, че най-беззащитните в света – децата, жените и старците – са обречени да носят кръста на търпението и смирението. Образите на Петър и Васил са своеобразно възплъщение на идеята за рицарска чест и доблест. И двамата „воюват“ за любовта и справедливостта. Характерното в техните поведенчески жестове е именно мъжкото, рицарското, доблестното. Ето как Борис Йоцов преценява техните личностни качества: „В нейните двадесет глави и едно заключение (в първото издание двадесет и две; при второто – две изоставени по нареждане на Митхад паша) се разкрива не само образът на непокорния пред насилието и безпавието, но и "странствуващият рицар", влюбеният, който търси своята изгубена любима, воителят изобщо за страдащата българка. Образ доста обикнат в народната песен. Хероизъм в любовта: всички пречки трябва да се преодолеят, правдата трябва да победи. Петър е в Ташавлъ, във Варна и Силистра, в Шумен, в Балкана, при Камчия и Чала кавак. Също така Блъсков изнася и образа на хайдутината в нашата разказна проза, като подчертава неговата широка човечност, гордо себеотрицание. Загатнат е в скица типът на гърка-духовник в лицето на Варненския и Шуменския владика. И двамата, въпреки молбите на Петър, а и Васил за помощ, остават хитри и съобразителни, равнодушни към бедствията на своето паство.” [6]

Какво отличава героите освободители от останалите персонажи?

Характерното за душевността на двамата спасители – Никола и Жельо – е преди всичко спазването на дадената дума. Законът на честта за тях е определящ. Няма сила, която може да ги отклони от поетия път. Практични и решителни, те разчитат единствено на своите възможности и отказват каквато и да било помощ от страна на Петър и Васил. Но съдбата е решила друго – перипетиите на живота ги водят до избавлението на Станка от татарски плен. Излезли на пътя на доблестта и мъжеството, четиримата спасители се обединяват около идеята за свободата на

девојката. „Героите са изправени пред дълго, наситено с приключения и неизвестност пътуване. Пътят, който извървяват, заобиколен с новите територии, т. е. с новото *пространство*, също подсилва драматизма. Опозицията „познато” – „непознато” поставя тези обикновени хора, живели затворени в битовата си черупка, пред още по-големи изпитания и вътрешни преживявания. Хайдутинът, като един етап от национално-съпротивителното движение, не само превръща в „Изгубена Станка”, но на практика се превръща в основна движеща сила, от която зависи развързката и финалът на повестта.” [7] Прави впечатление, че тези герои са активни и не се прекланят пред обстоятелствата.

И така, етичната мяра *добро* в повестта на Блъсков не се изчерпва само чрез еднопосочно обрисуване на положителни качества. Героите, отдадени на идеята за избавлението на Станка, са носители на черти, които пресъздават отличителните качества на българина като цяло: благородство на характера, смелост, търпение, практичност, християнска жертвоготовност спрямо ближния.

Важно място в повестта е отделено и на отрицателните герои, които са не само татарите, гръцките наместници, но и безразличните българи. Блъсков не спестява негативните щрихи от нашата действителност, което се превръща в едно от достойнствата на творбата. Авторът описва какво е отношението на лицемерните гръцки владци към злочестите българи. Накратко то може да се характеризира като незаинтересованост към съдбата на угнетените и оцетените. Фанариотите в България номинално са представители на християнската етика и на черковното достолепие, а в действителност се превръщат в съучастници на злото (в конкретния случай – на татари и на турци). *„Владиката мълчеше. Той изслуша хладнокръвно всичките теглила ма старите си познайници; в неговата лукава глава сега се въртяха други мисли; той мислеше, че след такова едно опустошение на епархията му никаква облага не ще има нито от нея, нито от приятели, които ги вече няма и на този свят. А на такъв голак защо да помогне? Злобна усмивка се показва на фанариотското негово лице и затри всички надежда, що имаше бедният момък от него.*

- Е, сега какво да ти направя? - попита студено владиката.

- Аз ти казах, владико свети - аз искам помощ, искам един ум, защото у мене в главата ми ум не остана.

- Що ти трябва, хей лудо, да се пъхаш в такава работа, да си въвираш главата в бяла? Станало що станало; или пък няма за тебе друга?

- Владико свети, аз за това те не питам, но само кажи: щеш ли ми помогнеш, или не?

- Знай, момко - отговори владиката, като се изправи и си сложи чибук на миндера, - в една такава размирица като сегашната никои никому не може помогна, затова, без да се надяваш от мене за помощ, търси си на главата цяр ... Таков време е сега, всеки за главата си трябва да мисли.

- Това ли са вашите добрини, тази ли е вашата вяра? ... Нека бъде тъй! - отчаяно продума Петър и изскочи навън. Вратата се затръшваха зад него.

Излезе на пътя и вървеше злочестни дотолкоз бърже, щото ако би го съгледал някой, би помислил, че бяга; сърце му се наля с кръв, като си помисли как тъй немилостиво се посреща от онзи, на когото толкоз се надяваше; не мислеше да има такива хора, отвън предадени Богу и съвсем свети, а отвътре пълни с подлости и черна корова душа.

- О! Кой сега ще ми помогне - издума той, като се спря в една пуста улица, - кой? Кога онзи, който можеше и който ме познава, сега си обръща гърба и не ще да ме погледне?! ... Кой други? - изрече и се силно удари в челото. Като се дълго скита из варненските криви-тесни улици, хрумна му пак наум за Василя и захвана да разпитва за него.

Долу под варненските високи стени, дете се въртеше множество народ и мекереджии, едва сполучи да се запознае с едного от Добруджанско, от когото се научи, че Васил и другите мекереджии са проводени да возят храна за войската при Силистра, дете беше преминала наскоро руската войска. Той се улови яко за таз последна надежда; той се запъти през Делиорман за Силистра.” (из X глава)

Това отношение от страна на гръцките духовници спрямо българите не е необичайно. И Блъсков реалистично представя как стадото е оставено на произвола на тираните и на духовното зло на владците. Българите живеят само с вярата и с надеждата за спасение. Това е причината мотивите за проявление на герои като Петър, Васил, Жельо и Никола да са показани от автора на „Изгубена Станка” в духа на романтичното. Именно то въздейства върху чувствата на човека и го приобщава към героичното като житейски пример. Така образите на героите спасители въздействат на традиционния българин с чистия порив за справедливост и човешко щастие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отвлечането на хубавата българка, неговото художествено превъплъщение от Блъсков, е изключителна възможност за художествено осмисляне на това, как се изявяват различните човешки характери у нас в средата на XIX век. Така писателят успява да засегне различни черти на човешкото, като не концентрира художественото си внимание само към положителни или отрицателни герои, а пресъздава действителността максимално достоверно и художествено убедително. В тази действителност има място не само за лицемерие и за търпение, но и за достолепие, за смелост и човешки подвизи.

ЛИТЕРАТУРА

[1]. Цит. по Николай Аретов. Българското възраждане и Европа. С., Издателство „Кралица Маб”, 1995, с. 150

[2] Николай Аретов. Българското възраждане и Европа. С., Издателство „Кралица Маб”, 1995, с. 153

[3] Пак там, с. 158 – 159.

[4] Илия Блъсков. Повествования за възрожденското време. С., Издателство на БЗНС, 1985, с. 45 – 46. Всички цитати и посочки от повестта по-нататък ще бъдат приведени според това издание.

[5] Н. Аретов. „Национална митология и национална литература”. С. Издателство „Кралица Маб”, 2006, с. 198.

[6] Борисъ Йоцовъ. Илия Р. Блъсковъ. – в: Български писатели (Животъ – творчество – идеи). Илюстрирана литературно-историческа библиотека подъ редакцията на проф. М. Арнаудовъ. Т. III. С., Книгоиздателство „Факелъ”, s. a., с. 180 – 181.

[7] Николай Димков. Възраждане. Габрово, 2003, с. 314 – 315.

За контакти

Звезделина Йорданова Братанова, СОУ „Възраждане” – Русе, e-mail: zvbratanova@abv.bg

Докладът е рецензиран